

POLSKI UNIWERSYTET NA OBCZYŹNIE
W LONDYNIE

ZESZYTY NAUKOWE

SERIA TRZECIA, NR 8, 2020

ALEKSANDRA WÓJTOWICZ

INSTYTUT BADAŃ LITERACKICH PAN, WARSZAWA
ORCID: 0000-0002-2244-699X

JUSTYNA GORZKOWICZ

POLSKI UNIWERSYTET NA OBCZYŹNIE, LONDYN
ORCID: 0000-0003-1139-2137

OPEN HOUSE LONDON W KONTEKŚCIE LITERATUROZNAWSTWA ARCHITEKTONICZNEGO

1.

„Literaturoznawstwo architektoniczne. Miejsce i tożsamość” – pod takim hasłem w 2019 roku odbyło się sympozjum naukowe w Londynie zorganizowane przez Polski Uniwersytet na Obczyźnie we współpracy z Instytutem Badań Literackich Polskiej Akademii Nauk. Literaturoznawstwo architektoniczne (*architectural literary studies*) to nazwa podejścia badawczego oferującego wybór narzędzi i metod literaturoznawczych przydatnych w analizie wszelkiego rodzaju zapisów tekstowych dotyczących danego miejsca, której efektem jest ogląd kulturowego i afektywnego wymiaru przestrzeni oraz wzajemnej relacji przestrzeni i społeczeństwa. Wyniki tych badań mogą być wykorzystywane przez architektów i urbanistów oraz gremia zarządzające przestrzenią miejską¹.

¹ Badania, publikacje i sympozjum sfinansowano w ramach programu MNiSW pod nazwą „Narodowy Program Rozwoju i Humanistyki”, 2016–2019, grant „Literatu-

Tak można, upraszczając, zawrzeć w dwóch zdaniach istotę podejścia. Open House London to wydarzenie architektoniczne, mające na celu empiryczny ogląd obiektów i ich funkcji.

Jak się ma zatem analiza literaturoznawcza do działań praktycznych i skąd takie połączenie tematów? Propozycja literaturoznawstwa architektonicznego (LA) jest odpowiedzią na zmieniającą się rzeczywistość, ewolucję badań humanistycznych, a także obecną politykę nauki. Pokazuje konkretny przykład spełniania wymogów europejskich dotyczące tzw. sprawczości humanistyki (*impact*) i społecznego oddziaływanie badań przez literaturoznawstwo². Istotną jest tu rola szeroko rozumianych świadectw tekstowych, stanowiących zapis kontaktu człowieka z miejscem, jego reakcji na przeobrażenia przestrzeni, lęki i tabu z nimi związanymi, uczestnictwo (lub sprzeciw) wobec istniejących praktyk. Cel, jakim jest zbadanie sposobów doświadczania przestrzeni przez jednostkę i zbiorowość w różnych okresach jej trwania, osiąga się przy użyciu metod literaturoznawczych, także tradycyjnych narzędzi (badanie poetyki, typów, narracji, założeń gatunkowych, konstrukcji przestrzennych, itd.). Chodzi o połączenie „myślenia literackiego” z nowymi kategoriami czerpiącymi z innych dyscyplin, zatem także o ewolucję badań literackich na tym polu, które czerpiąc z semiotyki, strukturalizmu i in. dotyczyły analizy przestrzeni w dziele³, by następnie przejść do etapu geokrytyki jako metodologii akademickiej⁴. W literaturoznawstwie architektonicznym proponuję międzydziedzinowy wpływ o charakterze transgresyjnym, poprzez sięganie do poprzednich ujęć, ale przy jednoczesnej zmianie celu badania, skierowanego tutaj na przestrzeń rzeczywistości i proces jej przeobrażeń.

Przykładem wdrożenia założeń LA jest projekt planu miejscowego dla placu marsz. Józefa Piłsudskiego w Warszawie autorstwa architekta Marka Bu-

rozstawstwo architektoniczne” („The Architectural Literary Studies”), IBL PAN, kierownik: A. Wójtowicz, nr 0176/NPRH4/H2a/83/2016. Zob. A. Wójtowicz, *Literaturoznawstwo architektoniczne. Wstępne rozpoznania*, Warszawa, 2019 oraz strona internetowa: La-ibl-pan.ehum.psnc.pl.

² Na temat nowej humanistyki zob. R. Nycz, *Nowa humanistyka w Polsce. Kilka bardzo subiektywnych obserwacji, koniektur, refutacji*, „Teksty Drugie”, 2017, nr 1; R. Nycz, *Kultura jako czasownik*, Warszawa, 2017.

³ Zob. np. J. Sławiński, *Przestrzeń w literaturze. Elementarne rozróżnienia i wstępne oczywistości*, w: *Przestrzeń i literatura*, red. M. Głowiński, A. Okopień-Sławińska, Wrocław, 1978.

⁴ B. Westphal, *Geocriticism. Real and Fictional Spacmieses*, transl. R. T. Tally Jr., New York, 2011.

dzyńskiego. Zaproponowane zasady regulacji są jednocześnie, jak określa autor, projektem *Życia w Przestrzeni Placu Piłsudskiego*, który jest *dramatycznym wezwaniem do refleksji*⁵. Koncepcja Budzyńskiego czerpie w znacznej części z propozycji heterotopii afektywnej, odnoszącej się do procesu przemian miejsc o podobnej specyfice, jaką wykazuje Pałac Staszica w Warszawie⁶. Budzyński wydobywa istotę odwracania sensów wpisanych w przestrzeń, odnoszących się do symboliki zwycięstwa lub klęski i stosuje taki ogląd do analizy placu Piłsudskiego, by następnie zaproponować nowy sposób zagospodarowania tego miejsca, w którym założenie urbanistyczne i adaptacja poszczególnych obiektów przetwarzają istniejącą symbolikę placu.

W projekcie realizowanym w IBL PAN podejście LA stanowiło jedną ze ścieżek w ramach prac międzydziedzinowego zespołu, który analizował historię przemian placu Piłsudskiego oraz placu Defilad w Warszawie⁷. Wypracowana wówczas formuła „miejsc trudnych” (*difficult places*) zbiera cechy badanych placów i określa specyfikę miejsc tego typu, jednocześnie oferując ścieżkę analiz miejsc wykazujących podobne właściwości i prowadzonych przez inne zespoły⁸.

⁵ M. Budzyński, *Miejska przestrzeń współżycia przeszłości, teraźniejszości i przyszłości placu Piłsudskiego*, cyt. za: A. Wójtowicz, *Literaturoznawstwo architektoniczne – wdrożenie*, w: *taż, Literaturoznawstwo...*, s. 41–42; plansze projektowe M. Budzyńskiego zob. *tamże*, s. 47–55.

⁶ A. Wójtowicz, *Heterotopia afektywna – o metodologii*, w: *taż, Metamorfozy Pałacu*, Warszawa, 2017, s. 184–185, także strona internetowa: [Rcin.org.pl/dlibra/publication/90538/edition/69764/content](http://rcin.org.pl/dlibra/publication/90538/edition/69764/content), dostęp 12 X 2019.

⁷ Efektem tych prac jest wieloautorska książka: *Miejsca trudne – transdyscyplinarny model badań. O przestrzeni placu Piłsudskiego i placu Defilad*, kier. nauk. A. Wójtowicz, Warszawa, 2019 oraz transdyscyplinarny model badania „miejsc trudnych”, *tamże*, s. X-429–X-432 oraz strona internetowa: [La-ibl-pan.ehum.psnc.pl/o-projekcie/model-badawczy](http://la-ibl-pan.ehum.psnc.pl/o-projekcie/model-badawczy).

⁸ Miejsca trudne – to obszary poddawane zagospodarowaniu, przebudowie lub rewitalizacji, nastrożające trudności w zakresie decyzji planistycznych, o skomplikowanej strukturze znaczeniowej, uwikłane w historię i powracanie do wpisanych w niego sensów, naznaczone ideologicznie. Próby podjęcia decyzji w sytuacji ich zagospodarowania nie odcinają się od przeszłości, od politycznego ładunku wpisanego w ten obszar, jednocześnie alternatywne wizje przyszłości paraliżują proponowane rozwiązania. To przestrzeń równie skomplikowana, co ważna kulturowo i urbanistycznie zarówno w skali miasta, jak i kraju.

Podczas londyńskiego sympozjum, oprócz przybliżenia definicji LA i „miejsc trudnych” (Aleksandra Wójtowicz), uwagę poświęcono także przestrzeni Traktu Królewskiego, oglądanego z perspektywy historii kulturowej (Igor Piotrowski) oraz Ogrodu Saskiego, postrzeganego jako letni salon Warszawy – kompleksu dynamicznego pod względem architektury i struktur społecznych (Krzysztof Mordyński). Pytanie sformułowane *ad hoc* mogłoby brzmieć – dlaczego w Londynie mówi się o miejscach warszawskich? Otóż celem spotkania nie było przybliżenie historii wybranych obszarów i ich przemian, ale pokazanie, za pomocą jakich narzędzi badawczych (z zakresu literaturoznawstwa, kulturoznawstwa i historii) można analizować wybrane zjawiska przestrzenne pokazane na wybranym fragmencie Warszawy, a które mogą zachodzić także w obrębie innych miast⁹. Intencją było przede wszystkim określenie czynników determinujących dane przeobrażenia, zadanie pytania, w jaki sposób metamorfoza miejsca wpływała na społeczeństwo oraz jak dana przestrzeń oddziałuje na jednostkę i wspólnotę. Istotne jest również, czy i jakie techniki zachodzą na polu relacji przestrzeni i społeczeństwa – o charakterze sakralizującym, desakralizującym, opresyjnym, performatywnym, tożsamościowym, upamiętniającym, będącym elementem sprawowania władzy itd.

Wieloautorski tom o placach Piłsudskiego i Defilad (przywołany podczas spotkania w kontekście „miejsc trudnych”) nie jest wyłącznie tomem o tych placach, ale też o tym, jak badać takie obszary oraz wydobywać charakterystyczne i powtarzające się cechy w analogicznych przypadkach. Podobnie książka o Pałacu Staszica, związana z genezą pomysłu nie jest (wyłącznie) książką o historii tego obiektu. Dotyczy także zjawisk, które determinują proces przemian miejscu podobnych. W londyńskiej dyskusji istotne było zatem położenie akcentu na możliwe ścieżki analiz, poprzez mówienie o związku przestrzeni z tożsamością (w przypadku Warszawy w sytuacji utraty państwowości), jak i o tożsamości utrzymywanej poza granicami kraju.

Docelowo chodziło także o ilustrację, jak badania poświęcone problemowi zagospodarowania przestrzeni uwikłanej w historię i politykę ewoluują w kierunku dalszych prac, skupionych na roli przestrzeni wyobrażonej (Justyna Gorzkowicz), istniejącej w kontekście emigracyjnym. Wybór omawianych miejsc nie był przypadkowy, każde z nich bowiem – zarówno plac Piłsudskiego i Defilad, także Trakt Królewski i Ogród Saski, jak i PUNO są wyposażone

⁹ Odwołuję się [A. W.] do treści wystąpień Igora Piotrowskiego i Krzysztofa Mordyńskiego.

w ogrom treści o charakterze tożsamościowym. „Miejsce i tożsamość” – tak brzmiał wszak drugi człon tytułu wydarzenia.

Wystąpienie poświęcone istnieniu formacji naukowej (PUNO), przez wiele lat pozbawionej stałej siedziby, stanowiło geopoetyckie spojrzenie na miejsca tożsamościowe w sytuacji emigracyjnej (Gorzkowicz)¹⁰. Omówienie formowania się środowisk naukowych poza granicami kraju odnosiło się do przywołanej paraleli pomiędzy Warszawskim Towarzystwem Przyjaciół Nauk a środowiskiem londyńskiej emigracji, przy jednoczesnym wskazaniu na kulturotwórczą rolę przestrzeni fizycznych. „Architektura wyobrażona” proponowana przez Justynę Gorzkowicz uruchamia obraz „architektury” rozumianej jako metafora konstruktów ideowych oraz formacji intelektualnej, odtworzonej na bazie struktur istniejących i wypracowanych wcześniej w kraju, a następnie utrzymywanych w odmiennych realiach geospołeczno-kulturowych. Dzięki temu ujęciu – wskazuje Gorzkowicz – możliwe jest badanie m.in. miejsc tożsamościowych mniejszości narodowych na emigracji, co docelowo może być pomocne w pracach związanych z nadaniem funkcji obiektom (lub też ich przebudową), które są ośrodkami działalności podobnych formacji. Tego typu analizy mogą wspomagać również działania zmierzające do zachowania niematerialnego dziedzictwa kulturowego poza krajem¹¹. Ważna jest tu także refleksja nad koncepcją „architektury ponownie wyobrażonej” (*re-imagination*), która staje się w warunkach emigracyjnych nośnikiem tożsamości narodowej.

W propozycji tej punktem wyjścia nie jest badanie konkretnego budynku za pomocą metod geokrytycznych (wzajemnej relacji przestrzeni i literatury), bo dana formacja jest związana z wieloma fizycznymi miejscami, lecz analizowanie miejsc tożsamościowych danej grupy społecznej. Sam proces badań jest zatem odwrotny niż w przypadku literaturoznawstwa architektonicznego. Celem LA staje się wsparcie architektów i gremiów decyzyjnych, które stają przed pytaniem o kierunek przekształcania przestrzeni rzeczywistej, a wyniki badań skupionych na świadectwach tekstowych pomagają określić specyfikę miejsca (także na poziomie przestrzeni mentalnej). W przypadku koncepcji „architektury ponownie wyobrażonej” punktem wyjścia jest spojrzenie na formację (istniejącą w obrębie przestrzeni mentalnej) przeniesioną z rodzimego gruntu na emigrację.

¹⁰ Przytaczając propozycję „architektury wyobrażonej”, korzystam z treści wystąpienia Justyny Gorzkowicz. Zob. także J. Gorzkowicz, *Architektura wyobrażona. 80 lat Polskiego Uniwersytetu na Obczyźnie*, Londyn, 2019.

¹¹ J. Gorzkowicz, *Architektura wyobrażona...*, s. 13–15.

2.

Symposium „Literaturoznawstwo architektoniczne. Miejsce i tożsamość” zostało połączone z wyjątkowym wydarzeniem – Open House London – największym na świecie festiwalem architektury, designu i kreatywności w przestrzeni publicznej. Inicjatywa ta skupia znawców oraz pasjonatów, którym corocznie (od 1992 roku) są udostępniane wybrane zabytki i obiekty do zwiedzania w asyście przewodników. Dodatkowo organizuje się dyskusje, debaty środowiskowe, także spacerowe oraz wycieczki rowerowe. Open House stanowi londyński odpowiednik Europejskich Dni Dziedzictwa (European Heritage Days), zainicjowanych przez Radę Europy i Unię Europejską, by promować na szeroką skalę dziedzictwo architektoniczne¹². Podobne wydarzenia są organizowane w całej Anglii w ramach Heritage Open Days¹³, najczęściej w tygodniu poprzedzającym Open House w stolicy.

Londyński weekend z architekturą przyciąga średnio około 250 000 osób każdego roku, podczas edycji 2019 roku udostępniono ponad 800 obiektów. Wydarzenie wspomaga *Open House Guide* – papierowa wersja współczesnego *itinerarium* – uznana za największe brytyjskie wydawnictwo branży architektonicznej (ok. 100 000 egzemplarzy rocznie). Aby wejść do niektórych obiektów – takich, jak wiktoriański budynek Foreign and Commonwealth Office (Biuro Spraw Zagranicznych oraz Wspólnoty) czy Freemasons’ Hall zaprojektowanego w stylu *art déco*, miejsca spotkań łóż masonskich – trzeba ustawić się w długiej kolejce, czasem rezerwować miejsce w grupie zwiedzających z dużym wyprzedzeniem¹⁴.

Historia międzynarodowego European Heritage Days łączy się z ideą drzwi otwartych do zabytków (Monuments’ Open Doors), zapoczątkowaną we Francji w 1984 roku. Od tamtego czasu kolejne państwa europejskie przystępowały do realizacji podobnych przedsięwzięć kulturalno-społecznych, tworząc własne geowarianty. Obecnie ważną misją podejmowanych działań, spajającą interes publiczny krajów zaangażowanych w projekt, jest potrzeba podnoszenia wiedzy społecznej na temat różnorodności tradycji lokalnych oraz zachęcania do większej tolerancji w Europie oraz poza nią (*de facto* mają służyć przeciwdziałaniu rasizmowi i ksenofobii). Na co dzień zwykle niedostępne dla ogółu użyt-

¹² Strona internetowa: Europeanheritagedays.com/Home.aspx, dostęp 29 IV 2020.

¹³ Strona internetowa: Heritageopendays.org.uk/, dostęp 29 IV 2020.

¹⁴ Open House. 2019 raport, strona internetowa: Open-city.org.uk/events/open-house/2019-report/, dostęp 29 IV 2020.

kowników przestrzenie (także prywatne mieszkania czy domy znanych architektów) podczas dwóch wrześniowych dni w roku stają się miejscem wspólnych spotkań osób zainteresowanych architekturą, bez względu na ich wiek, płeć, religię, rasę czy pochodzenie etniczne. Tego typu wydarzenia mają pomagać w czynnym uczestnictwie społeczeństwa w kształtowaniu zjawisk kulturowych, podnoszących świadomość bogactwa i różnorodności Europy. Organizatorzy starają się stwarzać atmosferę wzbudzającą uznanie dla wielości kultur oraz ich wkładu w budowanie przestrzeni publicznej wszystkich narodów.

Podczas edycji Open House London 2019 badacze uczestniczący w sympozjum zapoznali się zwłaszcza z dwoma obiektami: siedzibą Polskiego Uniwersytetu na Obczyźnie – budynkiem The Polish Social and Cultural Association (Polskiego Ośrodka Społeczno-Kulturalnego – POSK) oraz domem w Notting Hill, zaprojektowanym przez Cezarego Bednarskiego (Studio Bednarski Ltd¹⁵), współpracującego z PUNO w roli eksperta ds. architektury. W POSK-u działają obok PUNO także inne polskie instytucje, m.in.: Biblioteka Polska, Galeria Sztuki POSK, Joseph Conrad Society, Instytut Józefa Piłsudskiego, Polska Fundacja Kulturalna, Stowarzyszenie Techników Polskich, Zrzeszenie Polskich Artystów Plastyków, Związek Pisarzy Polskich na Obczyźnie, Scena Polska UK oraz Związek Artystów Scen Polskich za Granicą. Prace nad budynkiem były finansowane z darowizn społeczności polskiej, która osiedliła się w Wielkiej Brytanii podczas i po II wojnie światowej.

Gmach POSK-u jest siedzibą PUNO od 1976 roku. Został wybudowany w latach 1971–1974, stanowi przykład adaptacji architektury brutalistycznej i jest największym polskim centrum kulturalnym w Europie poza Polską¹⁶. Powstanie budynku zainicjował Roman Wajda jeszcze w 1964 roku¹⁷ (wybitny inżynier, oficer polskich służb zbrojnych, doktor *honoris causa* PUNO w 1972). Jego powstanie na miejscu starych magazynów i dostosowanie do potrzeb kulturalno-społecznych wspólnoty polskiej poprzedziły długie negocjacje z władzami Hammersmith oraz przedstawicielami środowiska polonijnego. Nie wszystkim podobały się plany modernizacji tej części miasta, jak także pomysł łączenia

¹⁵ Strona internetowa: studio-bednarski.com/264WPR.php, dostęp 29 IV 2020.

¹⁶ Open House London 2019, strona internetowa: Openhourelondon.open-city.org.uk/listings/7272?fbclid=IwAR2i8-JJE_QNh0rwCIRZZoBsNoU1hQowhSWAZh2etM-lXqbmX-89zVMQH6Y4, dostęp 29 IV 2020.

¹⁷ *Cud nad Tamizą. 25 lat Polskiego Ośrodka Społeczno-Kulturalnego w Wielkiej Brytanii*, Londyn, 1989, s. 10.

1. Budynek Polskiego Ośrodka Społeczno-Kulturalnego w Londynie, 1992 r.; strona internetowa: [Pl.m.wikipedia.org/wiki/Plik:London-POSK-1992.JPG](https://pl.m.wikipedia.org/wiki/Plik:London-POSK-1992.JPG), dostęp 25 X 2020

prawie całej działalności emigracyjnej pod jednym dachem. Zdaniem m.in. Karola Poznańskiego (konsula generalnego RP w Londynie oraz przewodniczącego Komitetu Obywatelskiego Pomocy Uchodźcom Polskim), Mariana Hemara (ówczesnego prezesa Związku Artystów Scen Polskich) czy Stefani Kossowskiej (redaktorki londyńskich „Wiadomości”), tego typu dążenia musiały prowadzić do katastrofy. Obawiano się podziałów wewnątrz samej Polonii, ale jako główny zarzut wysuwano podatność takiej „aglomeracji” ludzkiej na infiltrację ze strony zsovietyzowanych władz polskich, jak także majoryzację i olbrzymie koszty zarówno samej budowy, jak i późniejszej eksploatacji budynku¹⁸.

Wielu jednak w nabyciu postindustrialnych parceli i ich potencjale rozbudowy widziało duże szanse rozwoju polskiej społeczności w Londynie. Podejmowano szeroko zakrojoną na łamach prasy polonijnej debatę (m.in. także w „Kontynentach” i paryskiej „Kulturze”), zmieniając język opisu inicjatywy oraz sedna łączących się z nią problemów. Niektórzy, nazbyt ambitni zwolennicy powstania POSK-u dość natarczywie nawoływali do oddawania wypracowanych przez środowiska polonijne majątków w zamian za lokal i środki na dalszą

¹⁸ Tamże, s. 16–18.

działalność. Tymczasem owe środowiska radziły sobie świetnie jako samodzielnie działające, niezależne skupiska¹⁹.

Niebawem (1969) pojawiła się okazja przyłączenia do posiadanych już gruntów POSK-u pobliskich terenów, na których stał kościół baptystów i budynki przykościelne. Tak przy wsparciu rozwiązań inżynieryjno-architektonicznych – na miejscu częściowo wyburzonych magazynów powstawał w pierwszej połowie lat 70. znany nam dzisiaj gmach POSK-u. Był pomyślany tak, by łatwo dało się manipulować jego poszczególnymi elementami w zależności od funkcji, jakie miało spełniać dane pomieszczenie. *W ten sposób można było podczas budowy, już planując inne rozwiązania, jak np. teatr, usuwać słupy, a wstawiać belki albo przesuwać słupy, przesuwać fundamenty*²⁰. Ostatecznie powstał budynek połączony z przynajmniej czterech niezależnych bloków: niewtajemniczony użytkownik POSK-u nie zdaje sobie sprawy, że znajduje się w jednym momencie we wschodniej części starego budynku, a potem przechodzi do innej części budynku i na inną konstrukcję. *Ten zestaw różnych budynków stanowi jednak integralną całość*²¹.

Tego typu działania architektoniczne są charakterystyczne dla architektury brutalistycznej tamtego okresu. Brutalizm, jako nurt architektoniczny, wywodzi się z różnorodnych zjawisk i tendencji pierwszej połowy XX wieku. Jest często łączony z estetyką późnego modernizmu, która po II wojnie światowej realizowała się w projektowaniu urbanistycznym pod postacią formacji surowych brył oraz klockowatych elementów przestrzennych. Niebagatelny wpływ na ów nurt miał Le Corbusier (właśc. Charles-Édouard Jeanneret-Gris) oraz idee Nowego Brutalizmu.

O ile jednak estetyka Le Corbusiera wyznaczała kierunek, o tyle Nowy Brutalizm stanowił w pewnym stopniu teoretyczną podbudowę nurtu. Jego nazwa wywodzi się z francuskiego *béton brut* – surowy, szary beton, jednak do obiegu kulturowego wprowadzili ją brytyjscy architekci Alison i Peter Smithsonowie, teoretycy i krytycy architektury, zainspirowani skandynawską urbanistyką socjalną. Trafił do Anglii w latach 50. ubiegłego stulecia²². Smithsonowie, jak i kontynuatorzy nurtu kładli nacisk na stosowanie w architekturze ostrych, geometrycznych brył, formując z nich dziwacznie rozczłonkowane elewacje. Czę-

¹⁹ Tamże, s. 17.

²⁰ R. Gabrielczyk, *Jak budowaliśmy POSK*, w: *Cud nad Tamizą...*, s. 109–111.

²¹ Tamże, s. 112.

²² Por. H. Taborska, *Nowy Londyn i jego sztuka publiczna*, Londyn, 2004, s. 48.

2. Cezary Bednarski podczas Open House London; ze zbiorów Cezarego Bednarskiego

sto eksponowano elementy konstrukcyjne (takie jak słupy, szkielety, instalacje) w celu podkreślenia industrialnych cech danych obiektów. Miało to także stwarzać łatwość adaptacji pomieszczeń do ich funkcjonalności, a poprzez to dostosowywać współczesne formy architektoniczne do zastanej sytuacji ekonomiczno-społecznej²³. Nowy Brutalizm proponowany przez środowisko brytyjskie kierował się estetyką opartą na apoteozie zwyczajności, która miała znaleźć swe odzwierciedlenie w architekturze budynku. Każdy obiekt miał być traktowany jako unikatowe rozwiązanie, stać odpowiedzią na konkretny problem projektowy, który pojawia się w określonej sytuacji²⁴.

Za podobną (choć pozostającą poza głównym nurtem brutalistycznym) odpowiedzią na zastaną trudność w planowaniu przestrzeni można uznać dom Cezarego Bednarskiego, który uczestnicy londyńskiego sympozjum mieli

²³ W. Niebrzydowski, *Architektura brutalistyczna a idee Nowego Brutalizmu*, Białystok, 2018. Por. H. Sroat, *Brutalism. An Architecture of Exhilaration*, w: *Conference Proceedings. Paul Rudolph Symposium*, North Dartmouth, 2005.

²⁴ R. Banham, *The New Brutalism: Ethic or Aesthetic?*, New York, 1966, s. 72.

3. Przed domem architekta Cezarego Bednarskiego podczas Open House London 2019, od lewej: Jarosław Solecki (PUNO), Igor Piotrowski (UW), Justyna Gorzkowicz (PUNO), Aleksandra Wójtowicz (IBL PAN), Krzysztof Mordyński (IS PAN, UW); fot. Jarosław Solecki

okazję zwiedzić w ramach Open House²⁵, a położony w Notting Hill – dzielnicy słynącej z zielonych tarasów, wiktoriańskich kamienic oraz wysokiej klasy sklepów i restauracji. To zamożna dzielnica, znana z kosmopolityzmu i wielokulturowości. Kojarzy się ją często z artystami i wydarzeniami kulturalno-społecznymi organizowanymi w przestrzeni publicznej (Notting Hill Carnival, Portobello Road). Historia dzielnicy, zagospodarowanej wzgórze zachodniego Londynu wiktoriańskimi domami, zdobionymi stiukami oraz pięknymi ogrodami sięga XIX wieku. Po latach swej świetności, po I wojnie światowej, wiele budynków popadło w ruinę, a miejsce to zaczęto utożsamiać ze slumsami, głównie z powodu niskich czynszów, przyciągających osobników z półświatka. W latach 50. XX wieku tereny te zamieszkiwali karaibscy

²⁵ Autorka tekstu składa serdeczne podziękowania panu Cezaremu Bednarskiemu za dużą życzliwość i pomoc przy powstawaniu artykułu, za udostępnione materiały oraz dołączone do artykułu fotografie.

4. Plac na Notting Hill przed zabudową; ze zbiorów Cezarego Bednarskiego

imigranci, którzy w 1958 roku stali się celem zamieszek na tle rasowym²⁶. Od początku XXI wieku dzielnica znów uchodzi za jedną z najbardziej zamożnych, stała się także ikoną popkultury dzięki filmowi „Notting Hill” w reżyserii Rogera Michella (1999). W „Daily Telegraph” w 2004 roku użyto sformułowania *the Notting Hill Set*, odnosząc się do Davida Camerona i George’a Osborne’a – wschodzących wówczas gwiazd polityki, którzy mieli kiedyś swą siedzibę w Notting Hill²⁷.

Omawiany rozplanowany wertykalnie dwurodzinny budynek został bardzo szybko dostrzeżony przez znawców architektury i świat dizajnu. W 2012 roku okrzyknięto go realizacją przekraczającą granice i stawiającą nowe wyzwania przed urbanistyką miejską. Dom na Notting Hill został nagrodzony w konkursie Daily Telegraph Homebuilding & Renovating Awards 2012. Przyznawane w 10 kategoriach nagrody od 1990 roku wyróżniają najlepsze brytyjskie projekty architektoniczne, ale także kreatywność budowniczych i restauratorów pomniejszych obiektów²⁸.

²⁶ Zob.: F. Rule, *Streets of Sin. A Dark Biography of Notting Hill*, London, 2015.

²⁷ Por. N. Watt, *Tory Bright Young Things*, „The Guardian”, London, 28 VII 2004, strona internetowa: Theguardian.com/politics/2004/jul/28/conservatives.uk1, dostęp 29 IV 2020.

²⁸ Strona internetowa: Homebuilding.co.uk/awards/, dostęp 29 IV 2020.

5. Widok na Vertically Detached Houses z zewnątrz; ze zbiorów Cezarego Bednarskiego

Cezary Bednarski to założyciel firmy architektonicznej, znany z wielu kluczowych dla przestrzeni miejskich międzynarodowych realizacji. On i jego studio są m.in. autorami projektów: Auditorium Maximum UJ w Krakowie, dzielnicy mieszkań socjalnych dla Community of Kariobangi South w Nairobi w Kenii, Emslie Horniman Park w Londynie, obiektów urbanistycznych: tuneli i wiaduktów, regulujących przepływ ruchu i limitujących zanieczyszczenie środowiska, prywatnych domów oraz wnętrz, jak także wielu jeszcze innych realizacji²⁹.

Bednarski od przyjazdu do Londynu w 1981 roku mieszka w dzielnicy Notting Hill. Wielokrotnie podkreślał w wywiadach, także podczas Open House, że tysiące razy mijał róg ulicy, na którym postanowił ostatecznie wybudować dom dla swojej rodziny. Niewielki teren na skrzyżowaniu ulic był eksploatowany jako plac zabaw (w rzeczywistości miejsce spotkań dilerów narkotyków). Na kawałku ziemi o powierzchni 106 metrów kwadratowych, usytuowanym na szlaku wiktoriańskich tarasów, Bednarski zaprojektował i wzniósł nietypowy dla zabudowy mieszkalnej w tej okolicy obiekt.

Choć całość stanowi jednorodną formę geometryczną, w rzeczywistości składa się z dwóch odrębnych domów, ustawionych jeden na drugim, każdy z osobnym wejściem. Bednarski wraz z rodziną mieszka w górnej części domu z główną przestrzenią mieszkalną na ostatnim piętrze i sypialniami na pierwszym.

²⁹ Strona internetowa: Studio-bednarski.com/index.php, dostęp 29 IV 2020.

6. Wnętrze domu Cezarego Bednarskiego; ze zbiorów Cezarego Bednarskiego

Dwupiętrowy, trzypokojowy, niższy obiekt został sprzedany holenderskiemu architektowi³⁰.

Aby wpisać się w tradycję zielonej dzielnicy, Bednarski zaprojektował na dachu taras i obsadził go roślinami. Budynek jest nowoczesny, ale długie linie okien, wyznaczające pionowe podziały, odtwarzają kształty na fasadach sąsiadujących z nim domów. Wielkoformatowe okna pokrywają laserunkiem światła wnętrza pomieszczeń, nadając im wyjątkową przestronność. Ustawienie okien zostało tak pomyślane, aby kierować wzrok domowników w przestrzeń poza domem. W ten sposób niewielkie wnętrza wpisują ich mieszkańców w geopetykę całej dzielnicy. Z biblioteki widać budynek Island Records Basing Street Studio (obecnie SARM West), okno nad schodami tworzy ramę dla stojącego za nim drzewa, zmieniającego wygląd w zależności od pory roku, zaś z tarasu rozpościera się panorama miasta z dominantą wieżowca zaprojektowanego przez

³⁰ Double House, Notting Hill, London, strona internetowa: youtu.be/wWCdTgjUi8, dostęp 29 IV 2020.

węgierskiego architekta Erno Goldfingera w stylu brutalistycznym (1972). Inspiracją dla tej przestrzeni była dla Bednarskiego Casa di Raffaello w Urbino, dom rodzinny Rafaela Santiego i jego okolice. Bednarski wspomina:

Przemieszczanie się przez ten dom było tak laminarne, płynne i naturalne, że wciąż jest on dla mnie niedoścignionym wzorem. Pomimo że nie było w nim za wiele mebli, przebywając tam czuło się jak w przyjaznym, ludzkim domu. [...] Ale może te wrażenia to tylko magiczny wpływ uroków młodego Rafaela zakodowany w tamtych murach³¹.

Londyńskie sympozjum dało asumpt do spojrzenia na wypracowane metody badawcze literaturoznawstwa architektonicznego z nowej perspektywy. Po trosze łączy się ona z potencjałem, ale i trudnością zaimplementowania wypracowanych przez zespół metod w badania skupiające się na tkance miasta, tak dużego i wielokulturowego jak Londyn.

BIBLIOGRAFIA

OPRACOWANIA

- Banham R., *The New Brutalism: Ethic or Aesthetic?*, New York, 1966.
- Cud nad Tamizą. 25 lat Polskiego Ośrodka Społeczno-Kulturalnego w Wielkiej Brytanii, Londyn, 1989.
- Gorzkowicz J., *Architektura wyobrażona. 80 lat Polskiego Uniwersytetu na Obczyźnie*, Londyn, 2019.
- Miejsca trudne – transdyscyplinarny model badań. O przestrzeni placu Piłsudskiego i placu Defilad, kier. nauk. A. Wójtowicz, Warszawa, 2019.
- Niebrzydowski W., *Architektura brutalistyczna a idee Nowego Brutalizmu*, Białystok, 2018.
- Nycz R., *Kultura jako czasownik*, Warszawa, 2017.
- Nycz R., *Nowa humanistyka w Polsce. Kilka bardzo subiektywnych obserwacji, koniunktur, refutacji*, „Teksty Drugie”, 2017, nr 1.
- Rule F., *Streets of Sin. A Dark Biography of Notting Hill*, London, 2015.
- Sławiński J., *Przestrzeń w literaturze. Elementarne rozróżnienia i wstępne oczywistości*, w: *Przestrzeń i literatura*, red. M. Głowiński, A. Okopień-Sławińska, Wrocław, 1978.
- Sroat H., *Brutalism. An Architecture of Exhilaration*, w: *Conference Proceedings. Paul Rudolph Symposium*, North Dartmouth, 2005.

³¹ Fragment wywiadu z 3 XI 2011 – archiwum Cezarego Bednarskiego.

- Taborska H., *Nowy Londyn i jego sztuka publiczna*, Londyn, 2004.
- Westphal B., *Geocriticism. Real and Fictional Spacmieses*, transl. R. T. Tally Jr., New York, 2011.
- Wójtowicz A., *Heterotopia afektywna – o metodologii*, w: *taż, Metamorfozy Pałacu*, Warszawa, 2017.
- Wójtowicz A., *Literaturoznawstwo architektoniczne. Wstępne rozpoznania*, Warszawa, 2019.

NETOGRAFIA

- Budynek Polskiego Ośrodka Społeczno-Kulturalnego w Londynie, strona internetowa: [Pl.m.wikipedia.org/wiki/Plik:London-POSK-1992.JPG](https://pl.m.wikipedia.org/wiki/Plik:London-POSK-1992.JPG), dostęp 25 X 2020.
- Double House, Notting Hill, London, strona internetowa: [Youtu.be/wWCDTgj-jUi8](https://youtu.be/wWCDTgj-jUi8), dostęp 29 IV 2020.
- Europeanheritagedays.com/Home.aspx, dostęp 29 IV 2020.
- Heritageopendays.org.uk/, dostęp 29 IV 2020.
- Homebuilding.co.uk/awards/, dostęp 29 IV 2020.
- La-ibl-pan.ehum.psnc.pl.
- Open House London 2019, strona internetowa: [Openhouselondon.open-city.org.uk/listings/7272?fbclid=IwAR2i8-JJE_QNh0rwClRZZoBsNoU1hQowhSWA-zh2etMLXqbmX-89zVMQH6Y4](https://openhouselondon.open-city.org.uk/listings/7272?fbclid=IwAR2i8-JJE_QNh0rwClRZZoBsNoU1hQowhSWA-zh2etMLXqbmX-89zVMQH6Y4), dostęp 29 IV 2020.
- Open House. 2019 raport, strona internetowa: [Open-city.org.uk/events/open-house/2019-report/](https://open-city.org.uk/events/open-house/2019-report/), dostęp 29 IV 2020.
- Rcin.org.pl/dlibra/publication/90538/edition/69764/content, dostęp 12 X 2019.
- Studio-bednarski.com/264WPR.php, dostęp 29 IV 2020.
- Studio-bednarski.com/index.php, dostęp 29 IV 2020.
- Watt N., *Tory Bright Young Things*, „The Guardian”, London, 28 VII 2004, strona internetowa: Theguardian.com/politics/2004/jul/28/conservatives.uk1, dostęp 29 IV 2020.

ALEKSANDRA WÓJTOWICZ, JUSTYNA GORZKOWICZ

OPEN HOUSE LONDON IN THE BACKGROUND OF ARCHITECTURAL LITERATURE STUDIES

SUMMARY

The article refers to the international scientific symposium which took place in 2019 in the UK capital during the Open House London. The meeting of scholars from Warsaw and London was devoted to the assumptions of architectural literature studies and possibilities of developing this approach for research on Polish emigration in London. In the first part of the article Aleksandra Wójtowicz – an author of the approach of architectural literature studies – presents its assumptions and possibilities of implementation. She recalls the features of ‘difficult places’ – a category developed by Warsaw’s interdisciplinary team. She also mentions the principles of ‘re-imaginary architecture’ – Justyna Gorzkowicz’s proposal – referring to the category of reading identity places in exile. The second part of the article is devoted to the specifics of Open House London. Justyna Gorzkowicz presents the characteristics of two Polish places that the symposium participants could get acquainted with during their visit to London: PUNO’s headquarters and Cezary Bednarski’s Vertically Detached Houses.

Keywords: architectural literary studies, re-imagination architecture, Open House London, heritage, spatial planning, difficult places